

Поддерьогін А.М.,

кандидат економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів підприємств
ДВНЗ “Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана”

ПОДАТОК НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Розглянуто вплив податку на додану вартість на діяльність суб'єктів підприємництва при сплаті його в бюджет, а також у процесі їхньої господарської діяльності через механізм формування й погашення податкового кредиту. Визначено напрями зменшення негативного впливу ПДВ на платоспроможність суб'єктів підприємництва шляхом удосконалення податкового планування.

The impact of value-added tax on market participants' activity by paying VAT to the budget and during business activity through the facility of forming and paying off tax credit are considered. Possible directions to decrease the negative influence of VAT on market participants' solvency by tax planning improvement are defined.

Ключові слова: податок на додану вартість, вхідний ПДВ, бюджетне відшкодування ПДВ, іммобілізація грошових оборотних активів, іммобілізація оборотних коштів, податкове зобов'язання, податковий кредит, податковий період.

Слід зазначити, що сплата податків суб'єктами підприємництва, забезпечуючи формування доходів державного бюджету, одночасно впливає на їхню діяльність. Цей вплив пов'язаний із використанням податків для регулювання діяльності їх платників, тобто з регулюючою функцією податків. Виконання ними цієї функції залежить від прийняття рішень із таких питань, як визначення об'єкта оподаткування, ставок податків, термінів і джерел їх сплати, надання пільг.

Проблема використання податків для регулювання діяльності суб'єктів підприємництва — платників податків досліджена у працях багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців. Серед вітчизняних дослідників впливу сплати податків на діяльність суб'єктів підприємництва, регулювання їхньої господарської й інвестиційної діяльності треба назвати А.І. Крисоватого, С.В. Онишко, В.М. Опаріна, А.М. Соколовську, В.М. Федосова.

Утім, вплив сплати податків на діяльність суб'єктів підприємництва пов'язаний не лише з її регулюванням, а й із формуванням вихідних грошових потоків у суб'єктів підприємництва та відповідно з використанням їхніх грошових коштів і досить часто супроводжується іммобілізацією грошових оборотних активів. Ця властивість податків мало висвітлена в наукових публікаціях, підручниках і навчальних посібниках. Між тим вона заслуговує на увагу, особливо в умовах фінансово-економічної кризи, погіршення фінансового стану і платоспроможності багатьох суб'єктів підприємницької діяльності.

Хоча на фінансовий стан, платоспроможність, фінансові результати підприємства впливає сплата всіх податків, насамперед вивчення потребує дія податку на додану вартість (ПДВ). Адже його платниками є суб'єкти підприємництва у виробничій і торговельній діяльності, сфері послуг (окрім тих, що не обкладаються ПДВ), котрих на 01.01.2010 було зареєстровано в органах державної податкової служби 303,7 тис.: 262,2 тис. юридичних осіб та 41,5 тис. фізичних осіб — підприємців. Отже, сплата ПДВ у бюджет впливає на діяльність великої кількості суб'єктів підприємництва. Визначення й аналіз механізму цього впливу дасть змогу зменшити його негативні наслідки для їхньої діяльності (зниження платоспроможності, погіршення фінансового стану, фінансових результатів).

Складність дослідження механізму впливу сплати ПДВ на діяльність його платників — суб'єктів підприємництва зумовлена декількома чинниками. *По-перше*, нестабільністю законодавства із ПДВ. З 1 жовтня 1997 року порядок обчислення і сплати цього податку регламентується Законом України “Про податок на додану вартість” від 03.04.1997 № 168/97-ВР (*дали* — Закон про ПДВ). Відтоді протягом 1997—2009 років до зазначеного закону було внесено 139 змін.

По-друге, виникають труднощі з обчисленням ПДВ для включення його в ціну товарів (робіт, послуг), що залежить від бази оподаткування. База оподаткування з поставки вироблених товарів (послуг) визначається виходячи з їх договірної (контрактної) вартості, обчисленої за вільними цінами, але не нижчими за звичайні ціни, з урахуванням акцизного збору (за винятком ПДВ, а також зборів на обов'язкове державне пенсійне страхування, на послуги стільникового рухомого зв'язку, що включаються до ціни послуг). При цьому для товарів, які імпортуються на митну територію України, базою оподаткування є договірна (контрактна) вартість таких товарів, але не менша від митної вартості, зазначеної у ввізній митній декларації, ввізного мита й акцизних зборів, за винятком ПДВ. А для готової продукції, виготовленої на території України з давальницької сировини нерезидента, в разі її поставки на митній території України, базою оподаткування є договірна (контрактна) вартість такої продукції з урахуванням акцизного збору і ввізного мита. Отже, в базу оподаткування включаються перенесена вартість, яка ввійшла в собівартість вироблених товарів, контрактну вартість імпортованих товарів, договірну вартість продукції, виготовленої з давальницької сировини, та податки, що ввійшли в собівартість товарів, продукції, а також інші податки, акцизний збір і мито.

По-третє, є труднощі зі сплатою ПДВ у бюджет із урахуванням при цьому суми податкового кредиту, а також, *по-четверте*, зі сплатою ПДВ у процесі господарської діяльності (при закупівлі товарно-матеріальних цінностей, основних засобів, оплаті робіт, послуг).

Проаналізуємо механізм впливу сплати ПДВ до бюджету на діяльність суб'єктів підприємництва — платників цього податку, пов'язаний із можливою іммобілізацією грошових оборотних активів на його сплату. Така іммобілізація, її обсяги й терміни залежать від ряду обставин, а саме: дати виникнення податкових зобов'язань

унаслідок продажу товарів (робіт, послуг), податкового періоду і встановлених термінів сплати податку до бюджету, часу виникнення права на податковий кредит і отримання його відшкодування з бюджету.

Структурно-логічна схема розрахунків суб'єктів підприємництва з бюджетом за ПДВ наведена на рис. 1.

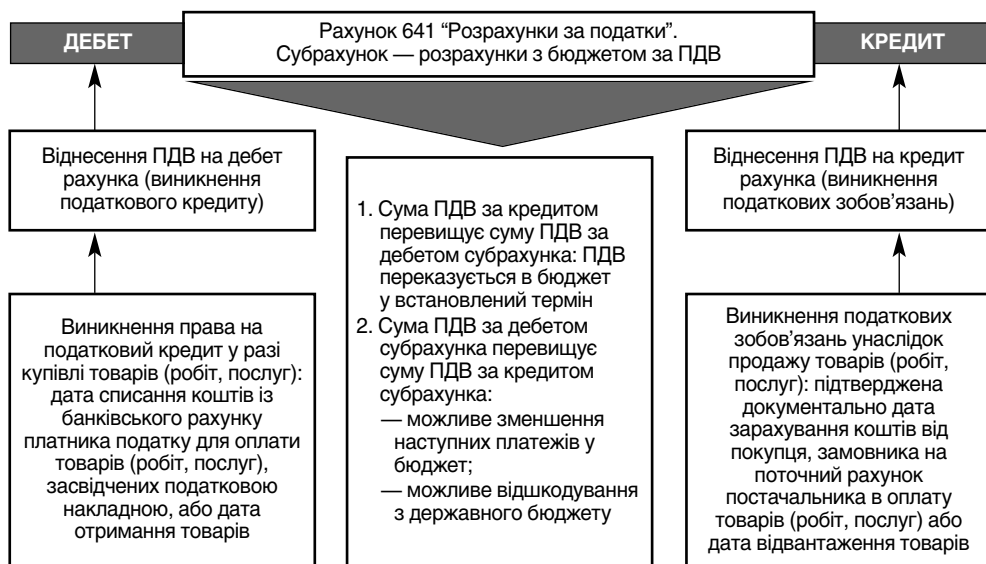

Рис. 1. Структурно-логічна схема функціонування рахунка 641 "Розрахунки за податки"

Податкове зобов'язання з ПДВ — це загальна сума податку, одержана (нарахована) платником податку у звітному податковому періоді. Згідно з чинним законодавством при здійсненні операцій із поставки товарів (робіт, послуг) датою виникнення податкових зобов'язань вважається та, що припадає на податковий період, протягом якого відбувається подія, котра сталася першою: зарахування коштів від покупця (замовника) на банківський рахунок платника податку як оплата товарів (робіт, послуг); відвантаження товарів, а для робіт (послуг) — дата оформлення документа, що засвідчує факт виконання робіт (послуг) платником податку. За таких обставин виникають передумови для іммобілізації грошових оборотних активів для сплати ПДВ, якщо податкові зобов'язання визначаються по відвантаженні товарів, виконанні робіт (наданні послуг).

Відомо, що джерело сплати ПДВ до бюджету в суб'єкта підприємництва — платника податку з'являється після надходження виручки від реалізації, в ціну якої включений ПДВ. Отже, іммобілізація грошових оборотних активів для сплати ПДВ відбуватиметься за умови ненадходження виручки від реалізації товарів (робіт, послуг), щодо поставки яких виникли податкові зобов'язання. При цьому необхідно враховувати, що стосовно останніх іммобілізації коштів може не бути, оскільки від

моменту виникнення податкових зобов'язань до дати сплати ПДВ у бюджет проходить певний час, який залежить від установленого податкового періоду (місячний чи кварталний). Якщо підприємство активно займатиметься погашенням (стягненням) дебіторської заборгованості, виручка від реалізації може й повинна надійти за вказаний проміжок часу. За місячного податкового періоду цей час становитиме 30 календарних днів (20 днів, протягом яких платник податку має подати податкову декларацію, й 10 днів для сплати суми податкового зобов'язання), за кварталного — 50 днів (відповідно 40 і 10 днів). Безумовно, при кварталному податковому періоді більше часу для забезпечення погашення дебіторської заборгованості за відвантаженою продукцією, а отже й надходжень ПДВ у складі виручки від реалізації. Однак у такому разі зменшується ймовірність іммобілізації коштів.

Великі обсяги дебіторської заборгованості за товари (роботи, послуги) та її зростання є однією із причин іммобілізації грошових оборотних активів суб'єктів підприємництва для сплати ПДВ у бюджет, адже шоста частина дебіторської заборгованості за товари (роботи, послуги) — це сума ПДВ, яка своєчасно не надійшла, вона і становитиме суму іммобілізації коштів платників ПДВ за умови, що він перерахований у бюджет. До того ж це призводить до виникнення податкової заборгованості, яка на 01.01.2010 становила 4 710 846 тис. грн, а також до погіршення загального фінансового становища, платоспроможності суб'єктів підприємництва.

Зазначене дає змогу зробити висновок про необхідність удосконалення податкового планування на мікрорівні з метою поліпшення управління сплатою ПДВ, зменшення податкової заборгованості, а також іммобілізації грошових оборотних активів на сплату ПДВ у бюджет.

Податкове планування на мікрорівні щодо сплати ПДВ у бюджет повинне включати:

- обчислення абсолютної суми податку (податкових зобов'язань) із урахуванням надходжень коштів від покупця або відвантаження товарів, послуг;
- визначення терміну складання податкової декларації (звітності), сплати податку (встановлення дати перерахування податку в бюджет із урахуванням дати виникнення податкових зобов'язань, подання декларації, перерахування податку);
- формування джерела сплати податку з урахуванням надходжень виручки від реалізації товарів, послуг.

Утім, податкове планування треба здійснювати стосовно не тільки ПДВ, а й інших податків та обов'язкових платежів, що їх встановила держава для суб'єктів підприємництва. Воно має бути важливою складовою корпоративного податкового менеджменту та запобігати негативному впливу оподаткування на діяльність платників податків — суб'єктів підприємництва або зменшувати його. Податкове планування повинне базуватися на чинному законодавстві.

Зменшення негативного впливу оподаткування суб'єктів підприємництва на їхню діяльність може бути пов'язане зі зменшенням об'єкта оподаткування;

зі своєчасним перерахуванням податків, а отже, уникненням сплати штрафів; із запобіганням або зменшенням іммобілізації коштів на сплату податків.

З метою зменшення чи запобігання іммобілізації коштів суб'єктів підприємництва (маються на увазі виробники й постачальники товарів (робіт, послуг) на внутрішньому ринку) на сплату ПДВ до бюджету необхідно:

— посилити контроль поставки товарів без їх попередньої оплати в кінці податкового періоду, особливо неплатоспроможним, ненадійним покупцям;

— контролювати здійснення заходів, спрямованих на погашення дебіторської заборгованості за товари (роботи, послуги), в ціну яких включений ПДВ.

При цьому треба планувати, а відповідно й контролювати, ПДВ у ціні товарів (робіт, послуг), за якими утворилася дебіторська заборгованість, терміни погашення останньої з урахуванням строків сплати ПДВ до бюджету.

Тепер розглянемо особливості виникнення податкових зобов'язань та сплати ПДВ до бюджету в суб'єктів підприємництва, котрі займаються торговельною діяльністю. В підприємств торгівлі, які закупають товари у вітчизняних виробників та реалізують їх на вітчизняному ринку, податкові зобов'язання виникають згідно із Законом про ПДВ, тобто по першій події. Податковий період — кварталний чи місячний, база оподаткування: ціна придбання товарів (із урахуванням ПДВ) + торговельна націнка. Для обчислення ПДВ щодо сплати його в бюджет приймається 16,67 %, або шоста частина ціни товарів. У свою чергу, податковий кредит стосовно ціни придбання товарів для наступної реалізації становитиме таку саме частку вартості придбання товарів. При цьому потрібно враховувати лише ті товари, що обкладаються ПДВ. Якщо підприємство торгівлі реалізує товари, звільнені від ПДВ, тоді податкові зобов'язання виникатимуть тільки щодо торговельної націнки, до якої обов'язково входить ПДВ. Таким чином, податковий кредит стосовно цих товарів не формується.

У підприємств торгівлі, котрі закупають імпортні товари й реалізують їх на внутрішньому ринку, податкові зобов'язання виникають при перетині митного кордону та розмитненні товару. В цьому разі базою оподаткування виступає митна вартість товару (контрактна вартість + витрати, які входять у митну вартість), а ПДВ становитиме 20 % від останньої.

Проаналізуємо сплату ПДВ суб'єктами підприємництва у процесі їхньої господарської діяльності. Особливість ПДВ полягає в тому, що він сплачується суб'єктами підприємництва як платниками цього податку відповідно до законодавства не лише до бюджету, а й під час їхньої господарської діяльності: при оплаті придбаних матеріальних цінностей, основних фондів, нематеріальних активів, отриманих послуг, виконаних робіт, у ціну яких включений ПДВ. Для суб'єкта підприємництва це додаткові витрати, котрі він має здійснити та які становлять 16,67 %, або шосту частину від ціни придбання (оплати), включаючи ПДВ. Облік цих витрат ведеться самостійно. Свого часу вони дістали назву “вхідний податок на додану вартість”. Схема формування й відшкодування вхідного ПДВ подана на рис. 2.

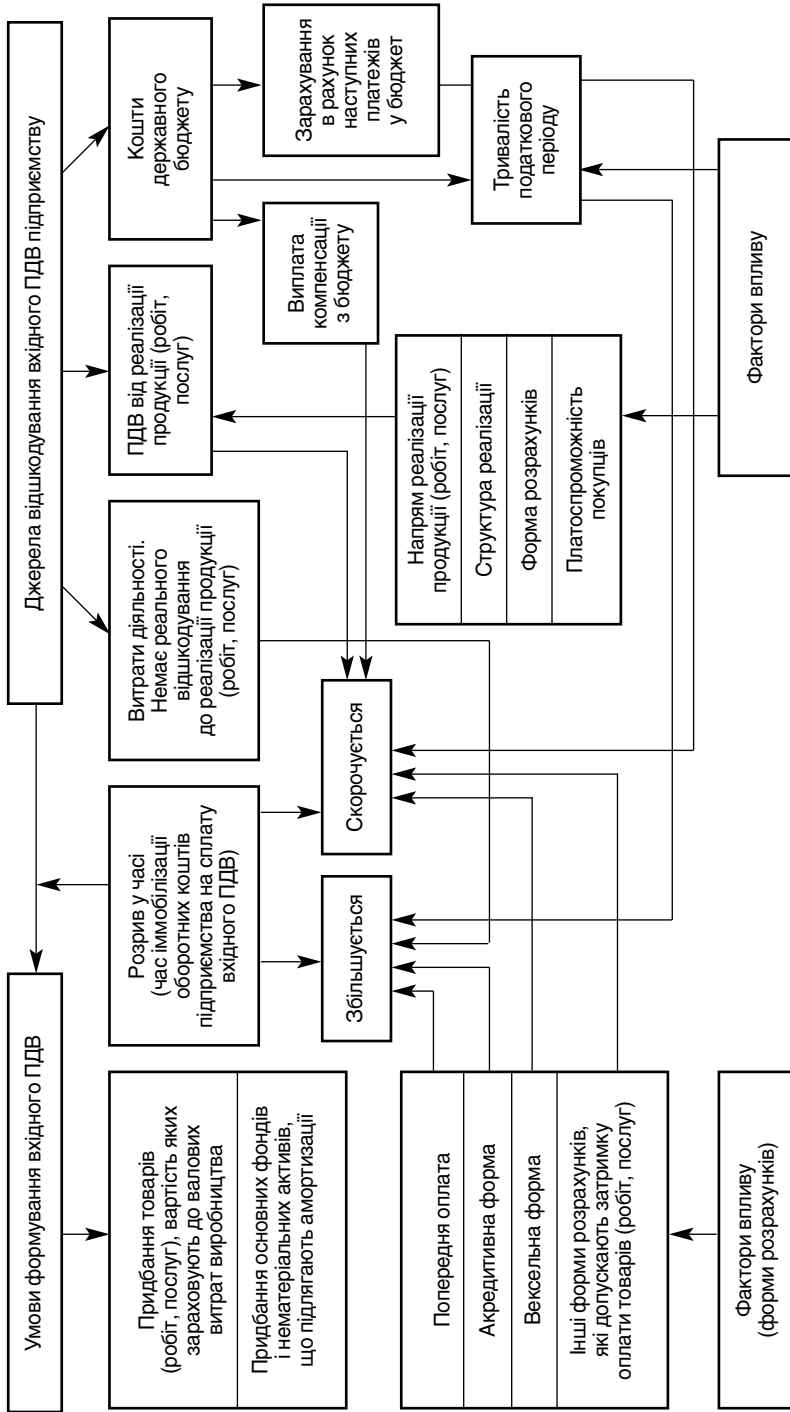

Рис. 2. Умови й фактори формування та відшкодування вхідного ПДВ у підприємств — платників ПДВ

У попередньому Законі про ПДВ цей термін використовувався, а в чинному — ні. Замість цього визначено, що на суму сплаченого ПДВ у ціні придбаних матеріальних цінностей формується (нараховується) податковий кредит, на суму якого зменшуються податкові зобов'язання платника ПДВ у бюджет за звітний податковий період (період, за який платник ПДВ зобов'язаний проводити розрахунки та сплачувати його до бюджету). Тобто має місце відшкодування ПДВ, сплаченого суб'єктом підприємництва у процесі його діяльності.

У Законі про ПДВ досить детально описано порядок формування податкового кредиту, його врахування при визначенні ПДВ, який має бути сплачено в бюджет, відшкодування податкового кредиту з бюджету. Ці положення використовуються при адмініструванні ПДВ. До речі, в підручниках, наукових публікаціях податковий кредит описується саме з точки зору адміністрування ПДВ. Разом із тим залишається недостатньо дослідженим, а отже й висвітленим у наукових публікаціях і навчальній літературі, механізм впливу сплати ПДВ суб'єктами підприємництва у процесі їхньої господарської діяльності на фінансовий стан, платоспроможність, іммобілізацію оборотних коштів, фінансові результати діяльності.

Сплата ПДВ у ціні придбання супроводжується іммобілізацією коштів, ресурсів. Якщо закупаються товарно-матеріальні цінності, потрібні для забезпечення виробничо-господарської діяльності, має місце іммобілізація оборотних коштів. При закупівлі основних засобів, нематеріальних активів на сплату ПДВ використовуються кошти на їх придбання, тобто інвестиційні ресурси.

Згідно з чинним законодавством витрачені кошти (оборотні кошти, інвестиційні ресурси) відшкодовуються, якщо продукція (роботи, послуги) суб'єкта підприємництва обкладається ПДВ. Сума такого відшкодування фіксується в сумі податкового кредиту, котра буде врахована при сплаті ПДВ до бюджету та на яку зменшуються податкові зобов'язання суб'єкта підприємництва щодо сплати ПДВ у бюджет в установлений термін. Таким чином, іммобілізація оборотних коштів, а також інвестиційних ресурсів відбуватиметься тривалий час, а саме до врахування податкового кредиту при сплаті ПДВ у бюджет.

У податковому плануванні на підприємствах необхідно визначати суму й час іммобілізації коштів на сплату вхідного ПДВ. Ця сума дорівнюватиме сумі податкового кредиту, що сформувався за відповідний звітний податковий період. Податковий кредит такого періоду визначається виходячи з договірної (контрактної) вартості товарів (послуг), але не повинен перевищувати рівня звичайних цін. Податковий кредит формується у зв'язку із придбанням або виготовленням товарів (у тому числі при їх імпорті) й послуг із метою їх подальшого використання в оподатковуваних операціях ПДВ у господарській діяльності платника податку, а також придбанням основних фондів, необоротних матеріальних активів (у тому числі при їх імпорті) з метою подальшого використання у виробництві або поставці для оподатковуваних операцій у господарській діяльності платника ПДВ. Підставою для

включення сплаченого ПДВ у податковий кредит є податкова накладна, що передається покупцеві продавцем товарів (робіт, послуг).

Період іммобілізації сплачених коштів триватиме від часу витрачання коштів (нарахування податкового кредиту) до часу врахування податкового кредиту у зменшення податкових зобов'язань суб'єкта підприємництва — платника ПДВ або відшкодування з бюджету від'ємного значення такого кредиту. Іммобілізація коштів не завжди виникає одночасно із правом на податковий кредит: вона починається тоді, коли відбувається списання коштів із банківського рахунку платника ПДВ при оплаті товарів (робіт, послуг). Дата виникнення права на податковий кредит може визначатися також на основі отримання податкової накладної, що засвідчує факт придбання товарів (робіт, послуг) без списання коштів із банківського рахунку платника ПДВ. У такому випадку іммобілізація коштів не відбувається. Отже, виникнення права на податковий кредит — це тільки право; формування податкового кредиту не виключає іммобілізацію коштів суб'єктів підприємництва на сплату вхідного ПДВ.

Відшкодування вхідного ПДВ пов'язане з урахуванням податкового кредиту у зменшення податкових зобов'язань суб'єкта підприємництва — платника ПДВ у бюджет або з отриманням бюджетного відшкодування від'ємного значення податкового кредиту. Тому для визначення терміну іммобілізації коштів на сплату вхідного ПДВ потрібно вивчати й аналізувати умови врахування та погашення такого кредиту.

При перевищенні податкових зобов'язань платника ПДВ у бюджет над сумою податкового кредиту відповідна сума підлягає сплаті (перерахуванню) в бюджет у строк, установлений для відповідного податкового періоду. Саме в цей час відшкодовується вхідний ПДВ. При цьому, оскільки сплата ПДВ у бюджет, а отже й відшкодування вхідного ПДВ, відбувається протягом 30-ти календарних днів (за місячного податкового періоду) або 50-ти (за квартального податкового періоду) за останнім календарним днем відповідного звітного податкового періоду, відшкодування вхідного ПДВ затримується на цей термін.

Таким чином, іммобілізація оборотних коштів, а відповідно й інвестиційних ресурсів, на сплату вхідного ПДВ відбувається протягом податкового періоду (з моменту оплати, придбання товарів, основних фондів, нематеріальних активів), а також часу до перерахування ПДВ у бюджет (30 чи 50 календарних днів). Розрахунок іммобілізації оборотних коштів є предметом податкового планування. Однак термін іммобілізації коштів суб'єкта підприємництва на сплату вхідного ПДВ може збільшуватися залежно від умов урахування податкового кредиту та його відшкодування з бюджету, визначених у Законі про ПДВ.

При перевищенні податкового кредиту над сумою податкових зобов'язань платника ПДВ у бюджет за відповідний податковий період виникає від'ємне значення податкового кредиту, яке:

1) може зараховуватися на зменшення суми податкового боргу з ПДВ, що виник у попередні податкові періоди;

2) зараховується до складу податкового кредиту наступного податкового періоду (за відсутності податкового боргу);

3) відшкодовується з бюджету, тобто погашається від'ємне значення податкового кредиту.

У другому і третьому випадках відшкодування вхідного ПДВ не відбувається, тож іммобілізація оборотних коштів не припиняється, а продовжується на невідзначений період. У другому випадку іммобілізація триватиме до врахування податкового кредиту на зменшення податкових зобов'язань із ПДВ суб'єкта підприємництва в наступні податкові періоди. У третьому випадку вона зберігається до отримання бюджетного відшкодування (погашення) податкового кредиту.

Отримання бюджетного відшкодування податкового кредиту є досить проблематичним через низку обставин, зокрема внаслідок заборгованості бюджету України з його погашення, яка за оцінками фахівців становить понад 20 млрд грн. Якщо не відшкодована з бюджету сума податкового кредиту включається до складу такого кредиту наступного податкового періоду, іммобілізація коштів продовжується.

Згідно із Законом про ПДВ платник цього податку в бюджет може прийняти самостійне рішення про зарахування належної йому повної суми бюджетного відшкодування на зменшення податкових зобов'язань із ПДВ у наступних податкових періодах. Таке рішення відображається ним у податковій декларації, що подається за результатами звітного періоду, в якому виникає право на подання заяви про отримання бюджетного відшкодування. При прийнятті такого рішення платником ПДВ відшкодування його вхідного ПДВ буде продовжено на невідзначений період, а отже, на цей час збережеться іммобілізація коштів.

Окрім того, платник ПДВ у бюджет має право на повернення йому повної суми бюджетного відшкодування податкового кредиту. При цьому він подає відповідному податковому органу податкову декларацію та заяву про повернення цієї суми. У п'ятиденний термін після подання податкової декларації податковому органу платник ПДВ подає органів Державного казначейства копію декларації з позначкою податкового органу про її прийняття.

Податковий орган зобов'язаний документально провести виїзну перевірку заявлених у декларації даних протягом 30-ти днів після її одержання та у п'ятиденний термін по закінченні перевірки надати органів Державного казначейства висновок із зазначенням суми, що підлягає відшкодуванню з бюджету. Після цього останній протягом п'яти операційних днів перераховує платникові ПДВ суму бюджетного відшкодування з бюджетного рахунку на поточний банківський рахунок платника податку в банку, що його обслуговує.

Таким чином, платник ПДВ у бюджет, котрий прийняв рішення про повернення йому повної суми бюджетного відшкодування податкового кредиту, зможе отримати його не раніше ніж через 40 календарних днів після подання ним податкової декларації податковому органу. На цей період продовжується й термін іммобілізації коштів суб'єкта підприємництва на сплату вхідного ПДВ.

Проведений аналіз формування вхідного ПДВ та його відшкодування через механізм виникнення й погашення податкового кредиту свідчить про істотний негативний вплив сплати такого ПДВ на діяльність суб'єктів підприємництва, пов'язаний зі значною за обсягом іммобілізацією оборотних коштів та інвестиційних ресурсів, а також її великими термінами. Такий вплив відповідно позначається на платоспроможності, фінансовому стані суб'єктів підприємництва.

З'ясування механізму впливу сплати вхідного ПДВ на діяльність суб'єктів підприємництва допоможе визначити заходи щодо зменшення його негативного впливу. Тож є потреба в розробці методики та плануванні формування вхідного ПДВ, податкового кредиту, їх відшкодування суб'єктам підприємництва — платникам ПДВ.

Утім, негативний вплив встановленого порядку сплати й відшкодування вхідного ПДВ на діяльність суб'єктів підприємництва пов'язаний не тільки з іммобілізацією оборотних коштів та інвестиційних ресурсів, а й із тим, що його сума, сплачена в ціні придбання товарів, основних фондів, необоротних матеріальних активів, не включається до складу податкового кредиту, а отже, не відшкодовується. Це відбувається в разі, якщо 1) сума ПДВ сплачена у зв'язку із придбанням (виробництвом) товарів (послуг), основних фондів і нематеріальних активів, які призначаються для їх використання в операціях, що не є об'єктом оподаткування та звільнених від оподаткування, або не призначаються для їх використання в господарській діяльності такого платника ПДВ; 2) сума сплаченого (нарахованого) ПДВ не підтверджена податковими накладними чи митними деклараціями.

Невідшкодована сума вхідного ПДВ зараховується до поточних витрат, пов'язаних із виробництвом товарів (робіт, послуг), супроводжується зростанням їх собівартості. Це може призвести до зменшення прибутку від операційної діяльності або зростання ціни реалізації відповідних товарів (робіт, послуг). При зарахуванні вхідного ПДВ до собівартості товарів (робіт, послуг) теж відбувається іммобілізація коштів, котра триватиме від використання коштів на сплату вхідного ПДВ до реальної реалізації товарів (виконання робіт, надання послуг), до собівартості яких було зараховано вхідний ПДВ.